

Щодо визначення антикварних кахельних печей та камінів у якості культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини

Дмитро Хамула

кандидат культурології, старший науковий співробітник лабораторії психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Одеса, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3146-1390>, e-mail: 0957487542dh@gmail.com

Висвітлено питання із проблематики визначення кахельних печей та камінів та їх частин у якості їх приналежності до культурних цінностей або ж як об'єктів культурної спадщини.

Ключові слова: культурні цінності; культурна спадщина; кахлі; антикварні кахельні печі; кахельні каміни; будівельна кераміка; художнє ремісництво.

Regarding the Definition of Antique Tiled Stoves and Fireplaces as Cultural Values as Works of Decorative and Applied Art or as Objects of Cultural Heritage

Dmytro Khamula

The theses highlight the formulation of the issue of the problematic definition of tiled stoves and fireplaces and their parts as belonging to cultural values or as objects of cultural heritage.

Keywords: cultural values; cultural heritage; tiles; antique tiled stoves; tiled fireplaces; building ceramics; artistic craft.

Науковці ОНДІСЕ виконують НДР «Розробка методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення». Об'єктами дослідження є зразки антикварних кахельних, а саме теракотових, майолікових печей та камінів, їх комплекти та частини, які завдяки застосуванню мистецтвознавчих методів можуть виявитися творами декоративно-прикладного, монументального мистецтва та художнього ремісництва. Відповідно предметом дослідження є комплекс ознак, на під-

ставі яких можна встановити належність досліджуваних зразків об'єктів до культурних цінностей, які будуть застосовані під час проведення експертиз зі спеціальності 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження».

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» до поняття «об'єкт культурної спадщини» належать зокрема й «рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини,— елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної,

історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта» [2]. Щодо печей та камінів, доволі складно визначити, чи є вони абсолютно нерухомими або умовно рухомими об'єктами, адже перемістити їх уже ж таки, хоча і складно, проте можливо. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей» до поняття «культурні цінності» належать і «*складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва»* [1]. Тобто об'єкти, що вивчаються, є одночасно такими, які визначені в обох Законах і в такий спосіб регулювання багатьох питань, пов'язаних із ними, цілком підв'язується до обох чинних Законів. Вони одночасно є витворами декоративно-прикладного та монументального мистецтва та органічними частинами, наприклад, пам'яток історії та мистецтва, архітектури та містобудування або ж невиявлених пам'яток.

Нині немає узагальнювальної науково-довідкової літератури, у якій було б класифіковано та наведено ознаки, за якими можна було б упевнено датувати та атрибутувати ці об'єкти. Уся необхідна для цього інформація розпорошена по різних джерелах (книги, альбоми, каталоги виставок, краєзнавчі форуми тощо) та до цього часу не систематизована.

На антикварному ринку України є багато напрямів антикваріату й колекціонування, сталі цінові орієнтири. Водночас на печі та каміни відсутні такі чіткі орієнтири, хоча попит на такі об'єкти є, оскільки кахельні печі

та каміни все ж є об'єктами продажу, проте часто їх цінність або завищена, або навпаки зводиться нанівець: усе це через брак інформації із адекватного їх оцінювання. Отже, слід зазначити, що нині немає чітких алгоритмів для їх оцінювання не тільки в експертів, а й у колекціонерів. Аби впевнено оцінити ту чи ту піч, немає зведених інформаційних джерел. Цього, звісно, не скажеш про об'єкти нумізматики, фалеристики, букіністики та інших напрямів колекціонування, тому що дані напрями давно є допоміжними історичними дисциплінами, які розробили свою чітку хронологію, класифікацію, методикку оцінювання на ринку антикваріату. У цих напрямках працювали цілі покоління вчених. Особливим же чином виділеного напрямку, який би, наприклад, міг мати назву художня будівельна кераміка, донині не існує. Колекціонування художніх кахлів, на жаль, ще не має чітко вираженого характеру, окрім напрямку старовинної цегли (брикофілія). Проте ми повинні відразу наголосити на тому, що цей напрям, хоча й формально видається близьким до антикварних печей та камінів, оскільки вони зводились із цегли, проте цегла не несе художньої цінності, її функція залишається завжди чисто утилітарною. А клейма, наявні на ній, завдяки чому вона й привертає до себе увагу колекціонерів, ніколи не несуть художньої цінності, а мають лише історичне значення. Виробництво цегли є більш тиражним, більш грубим та дуже далеким від естетизму та витонченості, яку можуть нести пічні кахлі. Хоча, зви-

чайно, це не завжди і не обов'язково саме так. Адже багато виробників пічних кахлів виробляли суто технічні кахлі, які так само, як і цегла, не несли жодної естетики та художнього навантаження. Так, наприклад, це може бути величезне виробництво прямокутного різновиду кахлів по типу «кабанчик», який є коробчастими кахлями, що по периметру мають скоси, тобто фаску. Часто такі кахлі мають теракотовий, тобто цегляний виду та колір, не покриті а ні керамічними фарбами, а ні поливою. Іноді ж така сама плитка має вигляд білого кахлю, укритего з лицьового боку, відповідно, білою поливою. Трапляються і варіанти «яр медянка» коричневого кольору. Таку плитку виробляли безліч гончарно-кахельних заводів. Відповідно, печі, викладені таким типом кахлів, трапляються майже в кожному старому будинку, який зберіг автентичні інтер'єри. Адже вони були доступними за ціною, мали хоча й простий, проте ефектний вигляд, нагадуючи собою акуратно викладену стіну. Тобто це був своєрідний маркер пічного оздоблення для користувачів як середньої руки, так і заможних людей, які інколи не хотіли багато витрачати на утилітарні речі. Звісно, це не говорить про те, що подібну плитку й печі, викладені з неї, не слід зберігати. Тут ми хочемо зауважити про розмаїття ціннісних орієнтирів щодо можливого адекватного оцінювання тих чи тих артефактів, насамперед пічних та камінних кахлів. Можна констатувати, що сам факт існування автентичної збереженої печі, яка стоїть *in situ* (з лат. «на місці», у місці

розташування, у природному середовищі), звісно може в очах поціновувача автентики додати балів у визначені цінності такої печі, навіть якщо вона викладена із зовсім нерідкісних кахлів типу «кабанчик». Проте її цінність можна вбачати в тому, що вона викладена в певний час, руками майстрів, які жили більше ста років тому, і з того часу не перекладалася, у її середині в обмазці збереглися відбитки рук майстрів. Крім цього слід зважати на цінність таких об'єктів, які розташовані у пам'ятках історії, архітектури та містобудування, які будучи із ними невід'ємним органічним цілим, мають визначну цінність саме в цьому контексті, незалежно від ступеня їх самоцінності та вартості. Як би ж їх демонтували та вивезли у невідомому напрямку, розірвавши цей зв'язок, вони повністю втратили б первісну історико-культурну цінність, тобто стали безпаспортним артефактом, який не несе цінної історичної інформації, пов'язаної із певними історичними місцями, подіями, людьми.

Коли ж ідеться про визначні об'єкти, що мають художнє значення як витвір декоративно-прикладного або монументального мистецтва, тоді такі печі сприймаються інакше. Мається на увазі цінність їх художнього оздоблення, вкладеної у виробництво висококваліфікованої праці майстрів, що створювали ці вироби. У даному випадку роль автентичності самої печі, складеної із цегли руками майстрів-пічників, майже не враховується, адже визначна художня цінність кахлів повністю перебиває собою будь які інші дефініції їх того чи того

культурного значення та виду цінності. Тобто коли йдеться про піч або камін, вироблений визначним виробником, оцінюється винятково вартість та цінність самих кахлів, а цегла та решта сприймається як будівельне сміття під час демонтажу.

Якщо виконувати усі настанови демонтажу, можна без втрат для автентичності кахельного оздоблення як найбільш цінної частини печі перенести її на нове місце. Тут потрібен спеціаліст і час.

Так, розроблення заявленої методики може допомогти в однозначно-

му встановленні приналежності тих чи тих кахельних печей або камінів до культурної спадщини або культурних цінностей.

Перелік джерел посилання

1. Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1068-14> (дата звернення 04.04.2025).
2. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).